

מאר הודות לתנודות ומלהמות שנעמדו על סף היום של הנסיכים והברונים גרי המקומות האלה והודות למצבם התרבותי הנמוך של האונגרים והרומנים. מספר לא קטן מהם נתעשרו עושר רב, וכיניהם גם מיליונרים.

כבר הזכרתי לעיל שרוב יהודי טרנסילבניה מדברים—רק בבית הכנסת ובמקומות שאין אונגרים שניהלים שם—יהודית. נרם, יהודית זו רוח מלארי נודף הימנה, ואין פלא: עתון יהודי או ספר יהודי הם יקרי המציאות, וניסוף לזה השתדלו לשכתב את מעט היהודית, ועלי להעיר שאיני ממעיצי השפה היהודית, ואולם פה היא כסוג זכר נגד ההתבוללות. הצעירים ישכמקום לבקר את החרד והישיבה בקרו את הגמנויון, אף אחר מהם אינו נוקף לשפה היהודית. מהשפה העברית אין אף זכר, ומה מנהיך הוא למעטים לראות שהאם הזקנה ונכרה אינם מכינים זו את זה, האם הזקנה כתייתה עוד מגליצה מדברת, הישב יהודית והנכר מדבר, הישב אונגרי. גם הרבנים אסרו מלהמה על השפה היהודית ומשמיעים את דרשותיהם גרמנית—שהיהודים אינם מכינים אותה, ולמעטים גם הרב בעצמו מסתבך ומשמיע איזו שפה שאינה לא יהודית ולא גרמנית...

ככה נמשכו הימים של יהודי טרנסילבניה לפני הספחה אל רומניה, ובשנספחה לה, התלקחה מלהמה קשה וכבדה בין הממשלה ובין היהודים והביאה מהפכת בחייהם הרוחניים.

דבר ידוע הוא, כי בימים המובים, כלומר בשלוש אונגריה גם על טרנסילבניה, היו כל בתי הספר היהודים, בין הנאורים ובין האדוקים וכן גם כל שאר מוסדות הצבור היהודי—אונגריים. השפה המנארית היתה היחידה השולטת במ השעות שהוקצו ללמודיקדש לחמלה, לתורה, הספיקו לחנך דור של עמיהארץ. בתי ספר אחרים לא נתקיימו. החרדים והישיבות שהלמוד בהם הוא לפי אותה השפה הנרונה בפולניה—שמשו רק להסידים ובמקצת גם לאדוקים. לא מקרה הוא שכני האדוקים בקרו את בית הספר הישועי לפני הצהרנים, ואחרי הצהרנים את החרד.

כעת, אחרי הכבוש, אין הממשלה הרומנית רוצה לראות בקיום בתי ספר אונגריים הנחמכים על ידי היהודים, ושכל מבקריהם הם רק יהודים. מתוך שלא לשמה באה הממשלה לירי הכרת הלאום היהודי, ובשום אופן לא תסכים שהיהודים יחשבו לאונגריים. בכל חקף, אוקרת היא את השפה האונגריה על היהודים, והיהודים מצדם מראים שאי אפשר לעבר בבח אחת ובזמן קצר משפה אחת לשנית, ואולם הממשלה, לא תונו טרענה ותהליפת או בתי ספר עבריים או רומנים! על התוצאות שהביאה החלשה ממשלתית זו, אדבר במכתבי הבא.

משה מוסלר

הנבול, כמו רומניה שפתחה תעמולה ענקית בין הרומנים וישרי טרנסילבניה להביאם לירי מרידה וכנידה באונגריה ולספחה לארצם מולדתם. וכן גם הסרכים בבנט.

ואף הרושנים בדרי הקרפטים, זה העם העומד בסלם התרבות הכי נמוכה בארופה נלפי סמירת העם בשנת 1912 נמצאו ביניהם עד 80 אחוז אנאלפא-ביתיים, לא שקמו, מי לא יזכר את המשפט בשנת 1912 במרמרושיסינט בהגלה עון הכופרים והמורים הרושנים, ועבודתם לשם ספות רוסיה הקרפטית לרוסיה הגדולה! המשפט בשעתו נרם לזכרתיים הרופים במורשון האוסטרי, והראה כבר אז להיכן נוטים הששכים, הקרואטים והרומנים. ולפיכך טעשי הממשלה הכופפטית להאיץ עד כמה שאפשר ולו גם כסכומי כסף עצומים את התבוללותם של אלו העמים—טצאה בהכרח הסכמחה ביניהם.

מובן מאליו, שהיטוד הכי טוב והכי מסוגל להתבוללות מהירה היו היהודים. היהודים לא רק שסגלו להם את שפת אונגריה בחוד שפת אם, ויוצאים מזה פלכים אחרים כמו מרמרושיסינט, כל רוסיה הקרפטית ונמ חלק הגון של יהודי טרנסילבניה, שמדברים עד היום יהודית נרועה... אלא גם הספרות המנארית וכן גם כל החיים החיצוניים קבלו אופי אונגרי, ואלמלא פנשו ביהודי ברהוב או בהבורה קשה היה לור להכיר ולהבחין בין יהודי ובין לא-יהודי. גם סימני השפוס היהודי שאופיים הם לגבי כל יהודי החבל, נטשמשו אצלם, מאמרים למאות נהכו ונתפרסמו, המתארים את החבוללותם המהירה של יהודי אונגריה, והקורא העברי המצוי אצל העתונות העברית, במה שמע וקרא לא אחת על אדות זה, ואין סן הצורך לחזר על כל זה עוד פעם.

התפוררות אונגריה בשנת 1918 הביאה את היהודים האלה, שעברו מרשותה לרשות ממשלות אחרות, במצב קשה. אונגריה נחלקה בין שלש ממלכות, סלובקיה עברה לששכים, קרואטיה וסלבניה לסרכים וטרנסילבניה לרומנים. כל אלו הממשלות, וביחוד הרומנית, הציבו לרן בתור עיקר יסודי לשרש אחרי המניאריום הנפרז בין התושבים הלא-אונגריים. אמנם שמענו פה שהרריוז האונגריים את כל העתונות הארומית—על ידי סוכניהם ובכסף—על העול הקשה המסוכב לאונגריים בחבלים שנכבשו על ידי הששכים והרומנים. ברם, כל הרעש, כחוק הוא מריות אמנה, ואם אמח הדבר שרומניה מרכאה את הרוח המנארית—מעשיה מכוננים רק נגד היהודים שמתושכים לאונגריים. להם לאונגריים שנשארו בחבלים הכבושים, נתנה המכללה להנך גם להבא את ילדיהם ברוחם הם. וראיה לזה, כל המוסדות החנוניים שהשאירה הממשלה גם אחרי הכבוש, ואולם נגד היהודים שעדין עומדים וצועקים שהם מנארים בני דת משה! הכריזה הממשלה הרומנית בטרנסילבניה מלחמה. עמדת הממשלה היא להפטר פעם אחת ממחלה נושנה זו דמתקריא, מנאר ושינוי או יהודי או רופני... במרם אעבור לתאר את היהדות הטרנסילבנית מעת שכבשוה הרומנים ומצבם כעת, צריך להכיר בראשונה מי הם יהודי טרנסילבניה?

עוד בעמוד אונגריה על תלה, נקרא היהודי המרמררשי, וכן כל אלה היהודים וישרי הנבול הנלצאי, פולקים מימיים. הננוי הזה שרשו במת שכלם, מהולים, כלומר פולקים שגהו במשך הזמן לאונגריים. לפי פוצאם הם כמעט רבם גליציאים. סמררושו השתפך זרם המהגרים עד טרנסילבניה. בהעמידך בשאלה יהודי טרנסילבני למוצאן, ואם גם נשכז בכל שבועות וחרמות שאונגרי, שהור הוא, ברזק נא, הימב במגלת יהומו וחמצא שאכיווקנו הוא יהודי פולני או גליציאי... שהגר הנה לפני המששים או מאה שנה ונתישב פה. רב המהגרים היו סמין האנשים שמפאת עון מריני או גם עון משמשי נאנסו לברח מפולניה, ויתרם בתורם אחרי פנה שקטה שיוכלו למצא פרנסתם. רבוז הן הערים בטרנסילבניה שישוכן העברי מונה רק 260 עד 300 שנה, והכל שלא נמצא עד היום חוקר-תולדה שיוחקר את מוצאם והמן התושבותם של יהודי טרנסילבניה, דבר שלא יקשה כלל.

מצבם הכללי של המהגרים הישב הרבת

הגדולה מהחתי ידי שופטי העולם. ועל משואותיה תולכים ונכנים מחדש אלה היסודות מתלקיה שנקרעו סמנה, ומספרדיום בפניעצמם בלי להתחשב יותר עם המרכיב הברופששו. רבים נוטים להאמין שמה שמתראה כלפי חוץ— יותר אולי כלפי פנים— כקרע, הוא על פי האמת—באחור, ואם נהבונן למהלך ההיים החנוניים באונגריה לפני פרוץ המלחמה העוקמת— דרי נראה שהצדק עם הדעה הנזכרת.

מי זה שמע לפני שנים אחדות על אודות תנועה ציונית ועברית בטרנסילבניה? לאוני מי הניעה איזו ידיעה ע"א הסתדרות ציונית ומודנית בארץ זו? ומאן, זה רק שלש שנים מעת שנקרעה ארץ זו מאונגריה, מן ההתבוללות, התחילה עבודה ענקית ביחס להתבוללותם הנפרזה— על שדי התחיה הלאומית והעברית.

כדי להראות את התפתחותה של היהדות הטרנסילבנית, הגני לתאר מעט את המצב פה לפני פרוץ המלחמה העולמית והשתלשלות הסכות עד זמננו הנוכחי.

אין לך עם בעולם—וגם הרמנים במשמע, שישנא שנאה כ"כ גדולה לממשלות ההסכמה כהעם האונגרי, וביחוד נגד אלו שישובו אל השלחן הירוק לדון על נבולות אונגריה. צירי-הממשלות בישיבתם זו, קרעו את אונגריה הגדולה והאדירה לגזרים נזרים. מאות גשנים העברנה עוד והעם האונגרי לא ישכה את היום הנורא שבו יצא לפעולה רעיון התחלקות ארצם. יום חרבי-לאומי נוהה דרום הזה שאין לו דוגמתו בדוריתם. כי ארץ אונגריה היתה נרולה ועצומה לפני כוא המהפכה היא

מכתבים מטרנסילבניה

מגיבוש, תשרי תרפ"ב

עובדה שאין להכחישה, רבים הם הקרבנות שהקריבו האונגריים על שדי הפצח הרבות ארופית. עמים, שזה רק לפני עשרים שנה עמדו במדרנה נמוכה מאד בסלם התרבות וההתקדמות האנושית—הודות לעבודתם ומרצם ועל ידי בתי-ספר שהקימו בכל כפר וישוב, נהסכו העמים האלה לתרבותיים. ודבר מוכן מאליו הוא שתרבות זו היתה חרבות אונגריה שהורה, שהעניקו אותה לעמים שלא התחשבו מעולם ללאום המנארית. הגוע האונגרי קטן הוא בערך לגזעים אחרים וישגי ארצם, והמקומות שבהם ישבו, מנאריום גזעיים סהרורים— נער יכתבם, המנאריום הראו שעל ידי התאמצות יחירה, ובמקצת גם על ידי כפיית והכרח אמנם לא באופן גלוי ורשמי, אפשר להפך לאומים קטנים למנאריום פהורים. הממשלה בבודפשט השתדלה למחר עד כמה שאפשר להביא את הקראטים, הרומנים, הרושנים ונמ את הרמנים ועוד עמים אחרים שנטללו בנבולות אונגריה הגדולה—להתבוללות, בידעה כי סוף סוף יבוא היום ואלה הלאומים ירשוו בחקף זכות הכרת שפחם ותרבותם הם, ודרישהם זו תהיה דרישה צודקת, כי על כן ממשלה דמוקרטית היא... ברם, כל זמן שממשלה רבסכונג ידעה לאהו בשלשלאות של פוליטיקה ותרנית למקצת את כל אלו הלאומים בהבטחות שונות שלא נתמלאו פובין— היה הכל טוב וישר, שלום ומנוחה ואין פוצה פה.

הפאה העשרים עם נשיתה ללאומיות קיצונית, הביאה גם את אלו לירי חסימה והבנין האוספרו-אונגרי שניאה אמנם איתן, התחיל להתפשט לאסילאט. הקריאה לאוטונומיה לחפש השפה הלאומית נשמעה בשנים האחרונות ביותר חקף ומכונות. הרבה הסכו לזה שמלכות